

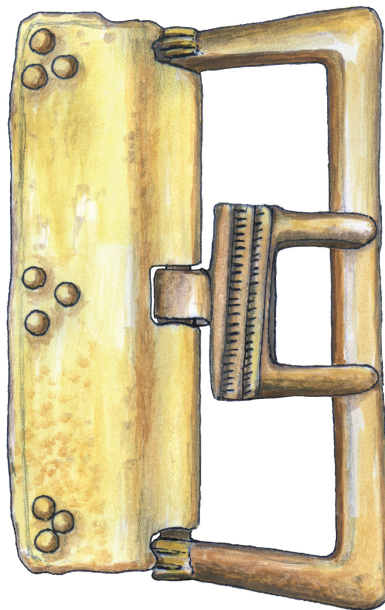
PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
w Warszawie

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LXIX
2018

WARSZAWA 2018 VARSOVIE

**WIADOMOŚCI
ARCHEOLOGICZNE**

TOM LXIX

Zespół Redakcyjny / Editorial staff:

dr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji / managing editor), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny / editor in chief),
mgr Grażyna Orlńska, mgr Radosław Prochowicz, mgr Andrzej Jacek Tomaszewski, mgr Katarzyna Watemborska-Rakowska

Rada Naukowa / Scientific Advisory Board:

Przewodniczący / Chairman – prof. dr hab. **Wojciech Nowakowski** (Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego)
prof. dr **Audronė Bluijienė** (Klaipėdos universitetas), prof. dr hab. **Claus von Carnap-Bornheim** (Stiftung
Schleswig-Holsteinische Landesmuseen, Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie, Schleswig),
prof. dr hab. **Zbigniew Kobyliński** (Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego),
prof. dr hab. **Jerzy Maik** (Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk),
prof. dr hab. **Dieter Quast** (Forschungsinstitut für Archäologie, Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz),
prof. dr hab. **Paweł Valde-Nowak** (Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego)

Recenzenci tomu / Peer-reviewed by:

dr hab. **Adam Cieśliński**, prof. dr hab. **Sławomir Kadrow**, dr hab. **Henryk Machajewski**,
prof. dr hab. **Wojciech Nowakowski**, dr hab. **Judyta Rodzińska-Nowak**, dr **Wojciech Wróblewski**

Tłumaczenia / Translations:

Kinga Brzezińska, Piotr Godlewski
Jacek Andrzejowski

Korekta / Proof-reading

Autorzy
Katarzyna Watemborska-Rakowska

Skład i łamanie / Layout:

JRJ

Rycina na okładce: sprzączka do pasa z Kartal. Rys.: Anna Potoczny i Lidia Kobylińska

Cover picture: belt buckle from Kartal. Drawing: Anna Potoczny and Lidia Kobylińska

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2018

© Autorzy, 2018

Państwowe Muzeum Archeologiczne jest instytucją
finansowaną ze środków
Samorządu Województwa Mazowieckiego

20^{lat} Mazowsze

Pełen spis zawartości „Wiadomości Archeologicznych”: <http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/spisy-tresci/>

List of contents of “Wiadomości Archeologiczne”: <http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/spisy-tresci/>

Adres redakcji / Editorial office:

Państwowe Muzeum Archeologiczne, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 5044 841, +48 (22) 5044 813; fax: +48 (22) 831 51 95;
e-mail: j.andrzejowski@wiadomosci-archeologiczne.pl

<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl>

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

Tom (Vol.) LXIX

SPIS TREŚCI

Contents

ROZPRAWY

- Magdalena Wo i ńska, Ślady produkcji żelaza na obszarze osadnictwa kultury wielbarskiej 3
Traces of Iron Production in the Area of the Wielbark Culture Settlement

MISCELLANEA

- Igor Bru ąko, Alexandr Dzi govskij, Renata Ma dyda - Le gu tko, Central European Belt Fittings
from Sarmatian burial at Kartal on the Lower Danube 25
Elementy pasa pochodzenia środkowoeuropejskiego w sarmackim grobie z Kartal nad dolnym Dunajem
- Sławomir Wa dył, Ciekawe grzebień wczesnośredniowieczne z Pasymia w pow. szczycieńskim 51
Unusual Early Medieval Combs from Pasym, Szczytno County
- Beata Mi a z ga, Małgorzata Gr up a, Dawid Gr up a, Wyniki nieniszczących badań mikroskopowych
i spektralnych galonów grobowych z Torunia i Gdańska 67
The Results of Non-destructive Microscopic and Spectral Examinations of Grave Galloons from Toruń and Gdańsk

MATERIAŁY

- Barbara Sa ła ci ńska, Sławomir Sa ła ci ński, Izabela Ch o j n o w s k a, Wyniki badań ratowniczych
osady kultury pucharów lejkowatych w Kownacicy, pow. garwoliński 79
The Results of the Rescue Excavation at the Settlement of the Funnel Beaker Culture in Kownacica, Garwolin County
- Andrzej Sz e ła, Zgliczyn Pobodzy. Niepozorna nekropola z północnego Mazowsza 121
Zgliczyn Pobodzy. An Unassuming Cemetery from Northern Mazovia
- Hanna Ol c z a k, Dariusz K r a s n o d ę b s k i, Tomasz S a m o j l i k, Bogumiła J ę d r z e j e w s k a, Osada kultury
ceramiki kreskowanej z produkcją żelaza na Polanie Berezowo w Puszczy Białowieskiej 149
An Iron Producing Settlement of the Stroked Pottery Culture at the Berezowo Clearing in the Białowieża Forest

ODKRYCIA

- Barbara Sa ła ci ńska, Sławomir Sa ła ci ński, Topór kamienny z Warszawy-Ursynowa 177
Stone Axe from Warszawa-Ursynów
- Wojciech B o r k o w s k i, Osada kultury trzcinieckiej ze stanowiska 52 w Obierwi na terenie Puszczy Kurpiowskiej 180
A Settlement of the Trzciniec Culture at site 52 at Obierwia in the Area of the Kurpiowska Forest
- Agata K a r w e c k a, Prowincjonalnorzymska emaliowana zapinka tarczowata z miejscowości Wierzonka,
pow. poznański 187
Provincial Roman Enamelled Disc Brooch from Wierzonka, Poznań County

Katarzyna Czarnecka, Krzysztof Gorczyca, Katarzyna Schellner, Spatha z Konina-Kurowa The Spatha from Konin-Kurów	190
Elżbieta Kowalczyk-Heyman, Gród Osielsk – rozwiązanie ostatniej zagadki części dziewięcinnej tzw. falsyfikatu mogileńskiego The Gord of Osielsk – Solving the Last Riddle of the So-called Mogilno Falsification	197
Bartosz Kontny, Gliniana pisanka-grzechotka z wyspy na Jeziorze Golenicko-Dobropolskim Clay Resurrection-Egg-Shaped Rattle (<i>pisanka</i>) from the Island on the Lake Golenicko-Dobropolskie	204
Andrzej Kokoński, Von Malchin bis Gródek nad Bugiem Od Malchina do Gródka nad Bugiem	208
Marzenna Zieleniewska-Kasprzycka, Piotr Wroniecki, Nieinwazyjne badania krajobrazu archeologicznego wokół miasta Ryczywół w powiecie kozienickim Non-invasive Study of Archaeological Landscape Around the Town of Ryczywół, Kozienice County	211
WYKAZ SKRÓTÓW / ABBREVIATIONS	219

Elżbieta Kowalczyk-Heyman

GRÓD OSIELSK – ROZWIĄZANIE OSTATNIEJ ZAGADKI CZĘŚCI DZIEWIĘCINNEJ TZW. FALSYFIKATU MOGILEŃSKIEGO

Słowa kluczowe: *wczesne średniowiecze, grody, Osielsk, falsyfikat mogileński*

Key words: *Early Middle Ages, gords, Osielsk, Mogilno Falsification*

Od ponad 150 lat uwagę historyków i archeologów badających dzieje Mazowsza przyciąga tzw. falsyfikat mogileński, będący spisem posiadłości i dochodów klasztoru benedyktyńskiego św. Jana Chrzciciela w Mogilnie, na późniejszych Kujawach¹. Dokument ten zachował się wprawdzie w formie transumowanej w dokumentach z XIII wieku, ale zgodnie przyjmuje się, że spisano go około 1147 roku, za czasów Bolesława Kędzierzawego, syna Bolesława Krzywoustego². Jest to nie tylko najstarszy dokument odnoszący się do Mazowsza, ale i najważniejszy w badaniach nad najstarszą wczesnośredniowieczną strukturą gospodarczo-administracyjną tej prowincji państwa piastowskiego. Nie jest to jednak dokument jednolity. Tworzy go kilka odrębnych części, odnoszących się do nadań dokonanych w przeciągu wielu lat, z których dla badań nad dziejami Mazowsza największą wartość ma tzw. część dziewięcinna datowana na 1065 rok³. Zawiera ona spis 19 imiennie wymienionych grodów prowincji mazowieckiej zobowiązanych do oddawania klasztorowi w Mogilnie dziewiętej części wymienionych z nazwy dochodów przynależnych księciu. Część dziesiątą otrzymywał biskup.

Bardzo złożoną problematyką badawczą tego dokumentu zajmowali się najwybitniejsi polscy historycy, tacy jak Wojciech Kętrzyński, Marian Gębarowicz, Karol Potkański, Stanisław Arnold, Karol Buczek, Brygida Kürbisówna, Józef Płocha, Tadeusz Lalik, Henryk Łowmiański, Gerard Labuda, Jan Powierski i wielu innych. Rezultaty ich przemyśleń były już wielokrotnie omawiane. Nie ma więc potrzeby zajmować się nimi w tym miejscu.

Jednym z podejmowanych zagadnień była identyfikacja owych 19 grodów. Większość ich nazw zachowała się do współczesności i można je było powiązać z istniejącymi grodziskami wczesnośredniowiecznymi. Początkowo kłopoty sprawiały nazwy Stupska (*Stolpzo*) wiązane z Pułtuskim⁴, Steklina (*Steclyn*) z Sączocinem⁵ oraz Gruduska (*Grudomzch*) z Grudziądem⁶.

Najwięcej trudności przysparzał Osielsk (*Oselzch*). Zinterpretowanie tej nazwy i ustalenie położenia tak nazwanego grodu, aż do chwili obecnej pozostawało nierozwiązane. Przez długi czas utożsamiano go z Osielskiem koło Bydgoszczy⁷, zwłaszcza że koło tej miejscowości, w Zamczysku, istniało grodzisko. Po badaniach wykopaliskowych okazało się jednak, że jest to obiekt kultury lużyckiej, a nie wczesnośredniowieczny⁸. Identyfikację tę zatem ostatecznie odrzucono, choć nadal podtrzymują ją toponomaści⁹. Nietrafne były również inne propozycje, biorące pod uwagę kilka miejscowości mazowieckich o nazwie Osiek, np. Osiek, gm. Słubice, Osiek, gm. Szpetal Górny, lub któryś z Osieków położonych koło Płocka¹⁰, choć tylko w Osieku, gm. loco, w pobliżu Rypina, znajduje się grodzisko.

Od lat sześćdziesiątych XX wieku dużym uznaniem cieszyła się propozycja Ireny Gieysztor i Tadeusza Lalika powiązania nazwy tego grodu z Kozielskiem, niewielką wsią położoną nieopodal Kuczborka¹¹. Później, bez głębszego uzasadnienia, pojawiła się próba identyfikacji tego grodu z dzielnicą Mławy o tej nazwie¹². Pierwsza identyfikacja dokonana przez wspomnianych historyków zasadzała się, jak sądzę, na przypuszczeniu, że w trakcie kopiowania dokumentu pominięto w nazwie grodu początkową głoskę *k*, zapisaną niewątpliwie literą *c*. Za proponowaną lokalizacją Osielska w Kozielsku koło Kuczborka przemawiał także opracowany przez Lalika schemat kolejności wymienienia nazw grodów w części dziewięcinnej, na którym gród ten umieszczony został na północ od Szreńska (Ryc. 1). Ostateczne przyjęcie tej hipotezy utrudniał fakt, że w okolicy Kozielska nie znano wówczas jakichkolwiek pozostałości grodu¹³. Pogląd ten ugruntowali pracownicy Zakładu Atlasu Archeologicznego Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN, którzy dokonywali weryfikacji grodzisk mazowieckich, między innymi w Kuczborku, gm. Kuczbork-Osada, i wykreślili ten obiekt z ich rejestru zabytków¹⁴.

Tymczasem z zachowanych materiałów archiwalnych związanych z opracowaną w tymże Zakładzie publikacją *Grodziska Mazowsza i Podlasia*¹⁵ oraz z Wykazu grodzisk w województwie warszawskim, przechowywanego w Archiwum Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie¹⁶, wynika, że

⁷ KDW IV, nr 3, s. 2; E. Callier 1888, s. 133, 140 (ponadto uznał Osielsk za Ptolemeuszowe Askaukalis). Lokalizacji tej przeciwstawił się J. Bieniak (1963, s. 30 przyp. 75), ale jeszcze J. Płocha (1969, s. 94 przyp. 77) oraz wydawcy roczników Jana Długosza (Długosz, lib. 3–4, s. 374 przyp. 10) podtrzymali ją.

⁸ W. Chudziak 1994, s. 41–56.

⁹ A. Galasińska 2009, s. 174; Z. Babik 2001, s. 493–494.

¹⁰ A. Helcel 1865, s. 371 przyp. 1; A. Szelągowski 1909, s. 116; B. Kürbisówna 1968, s. 35; J. Z. Gaczyński 1983, s. 25 przyp. 65; por. E. Kowalczyk 1997, s. 223–226.

¹¹ T. Lalik 1967, s. 22.

¹² T. Żebrowski 1976, s. 12 przyp. 3; Ostatnio hipotezę tę omówił L. Zygmier (2009, s. 12–15), zamieszczając obfitą literaturę przedmiotu z ostatnich lat.

¹³ Por. E. Kowalczyk 1987, s. 156 przyp. 110.

¹⁴ I. Górska *et alii* 1976, s. 178.

¹⁵ Archiwum Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie, pudło opisane jako *Alfabetyczny spis grodzisk*.

¹⁶ Archiwum PMA Sygn. 387, s. 4.

¹ KDW IV, nr 3.

² G. Labuda (1978) przyjął datę około 1147 roku, uszczegółowioną przez J. Bieniaka (1986, s. 28, 39) do 1146 roku, co zaakceptowano w literaturze przedmiotu; por. T. Jurek 2000, s. 35. Także G. Białyński (2003, s. 266–267) spisanie dokumentu kładzie na 1147 rok.

³ J. Płocha 1969, s. 17.

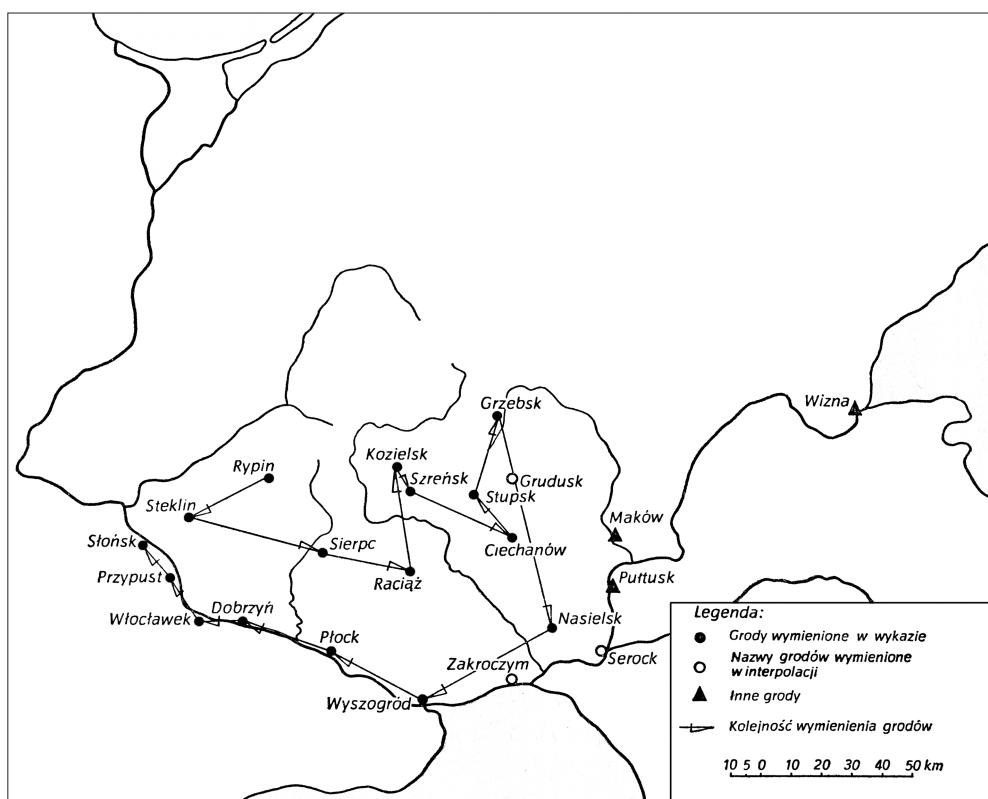
⁴ KDW IV, nr 3, s. 2; E. Callier 1888, s. 133, 142; czemu przeciwstawił się A. Helcel 1865, s. 371 przyp. 3.

⁵ A. Helcel 1865, s. 370 przyp. 3.

⁶ KDW IV, nr 3, s. 2; E. Callier 1888, s. 133, 137.

Ryc. 1. Grody falsyfikatu mogileńskiego i schemat ich opisu zaproponowany przez T. Lalika (1967)

Fig. 1. Gords of the Mogilno Falsification and outline of their description elaborated by T. Lalik (1967)

istniała informacja o grodzisku w Kuczborku, pochodząca od Jerzego Antoniewicza, który z kolei uzyskał ją w 1948 roku w Referacie Kulturalnym lub Kultury i Sztuki (zapewne Powiatowej Rady Narodowej) w Działdowie. Grodzisko miało się znajdować koło młyna nad Przylepnicą (noszącą wcześniej nazwę Szronka i Zbiczna), na terenie należącym wówczas do Zapoklickiego (Żaboklickiego? – EKH). Niestety, nic nie wiemy, jak przebiegała weryfikacja tej informacji w terenie prowadzona przez pracowników wspomnianego Zakładu i czy w ogóle sprawdzono ją w Działdowie.

Później, podczas badań powierzchniowych prowadzonych w 1984 roku w programie Archeologicznego Zdjęcia Polski, na obszarze 38-57, obejmującym Kuczbork i sąsiedni Kozielsk, nie tylko nie dostrzeżono grodziska, ale i nie pozyskano wczesnośredniowiecznego materiału zabytkowego zalegającego tu na powierzchni gruntu¹⁷. Zawartość kart tego obszaru nie wskazuje też, aby przed podjęciem badań przeprowadzono jakąkolwiek kwerendę archiwalną, która przecież powinna poprzedzić pracę w terenie.

Dla części badaczy było zatem dość prawdopodobne, że nazwa grodu Osielsk zaginęła, a miejscowość, na obszarze której ów gród się znajdował, nosi obecnie zupełnie inną nazwę. Dlatego też próbowano identyfikować go z kilkoma mazowieckimi miejscowościami, w których znajdują się wczesnośredniowieczne grodziska. Pod uwagę brano Proboszczewice, gm. Załuski¹⁸, zwłaszcza że nazwa tej wsi raczej nie była nazwą pierwotną,

następnie Nidzgorę, gm. Kuczbork-Osada¹⁹, oraz Nowy Dwór, gm. Lidzbark Welski²⁰. Jeszcze innego zdania był Jan Powierski, który dopuścił możliwość, że w trakcie przepisywania dokumentu błędnie odczytano początkową literą B i zastąpiono ją literami O i s. Pociągnęło to za sobą identyfikację Osielska z Bielskiem, gm. loco²¹, czemu sprzeciwił się Marek Dulinicz²². Nic nie wniosła natomiast do tego zagadnienia niewielka notka Ryszarda Grzesika zamieszczona w *Słowniku starożytności słowiańskich*, w której autor ograniczył się do przytoczenia niepełnej literatury przedmiotu²³.

Dalsze dzieje Kozielska są związane z sąsiednią osadą, Kuczborkiem. Dlatego też należy je omówić łącznie. Nazwa Kuczborka jest jedyną średniowieczną nazwą pochodzenia niemieckiego na Mazowszu. Pierwotnie brzmiała *Kreuzburg* – dosłownie ‘zamek krzyża’, co w mazowieckich realiach należałoby zinterpretować jako ‘gród krzyża’. Dwa najstarsze poświadczenia tej nazwy pochodzą dopiero z 1384 roku – *Kuczbork*²⁴, i z 1385 roku – *Krucborg*²⁵. Jednak okoliczności jej powstania nie zostały wyjaśnione. Z powodów oczywistych nie mogła zaistnieć przed 1. połową XIII wieku. Nie można natomiast wy-

¹⁷ Badania na tym obszarze prowadziła w 1984 roku J. Kalaga, a cały arkusz opracował M. Czarnecki w 1994 roku.

¹⁸ J. Z. Gaczyński 1983, s. 25 przyp. 65; J. Ościłowski 2005, s. 181–182.

¹⁹ M. Dulinicz (1993, s. 49–50; 1999, s. 100) odrzuca już tę możliwość.

²⁰ E. Kowalczyk 1997, s. 226.

²¹ J. Powierski 1996, s. 178–179.

²² M. Dulinicz 1999, s. 98, 100.

²³ R. Grzesik 1996, s. 371.

²⁴ DKM, s. 340 nr 48.

²⁵ ZDP I, nr 54; A. Supruniuk 1998, s. 144–145; K. Pacuski 2009, s. 161–163.

kluczyć, że miało to związek z mazowieckimi wyprawami na pogańskich Prusów.

W chwili pierwszego poświadczenia Kuczbork był centrum włości książęcej, obejmującej lokowane miasto i kilka wsi (*Kuczbork vulgariter dictum cum villis ipsi oppido*), wśród których był też Kozielsk, znany z kolejnego poświadczenia dopiero na początku XV wieku²⁶. Wraz z lokacją Kuczbork otrzymał co tygodniowy targ i doroczny jarmark oraz komorę celną, co mogło być w części potwierdzeniem stanu dotychczasowego. Dowiadujemy się o tym przy okazji zastawienia dóbr kuczborskich przez księcia płockiego Siemowita IV, dokonanego 20 III 1384 roku, kasztelanowi dobrzyńskiemu (1350–1364), Andrzejowi z Radzikowa i Kutna, herbu Ogończyk²⁷. Był to jeden z najbardziej zaufanych współpracowników tego księcia, pochodzący ze starego, rycersko-urzędniczego rodu mazowieckiego. W tym samym roku, 23 XI, tenże książę zastawił po raz pierwszy Zakonowi Krzyżackiemu Zawkrze, na obszarze którego leżały Kuczbork i Kozielsk²⁸. Pozostaje sprawą nierozstrzygniętą, czy zastaw objął również włość kuczborską. Istnieje bowiem zagadkowy, nie do końca zinterpretowany, akt osobnego zastawu Zakonowi okręgu Kuczborka (*terram dictam Cruceborg*), dokonany kilka lat później, 13 VII 1391 roku²⁹. Może to sugerować, że miasto to i przyległe do niego wsi nie były objęte zastawem w 1384 roku, jako że nieco wcześniej zostały zastawione Andrzejowi Ogończykowi. Jest to jednak temat wymagający osobnych badań.

W czasie pierwszego zastawu Zawkrza doszło do krótkotrwałego incydentu. Mianowicie, wedle ustaleń Marka Radocha, między 24 VII a 14 VIII 1391 roku wojska Władysława Jagiełły zajęły Zawkrze i zostało ono zwrócone Siemowitowi IV³⁰. Jednak wkrótce, w rezultacie niepowodzeń Jagiełły w ziemi dobrzyńskiej, Siemowit IV zmuszony był zwrócić Zawkrze Zakonowi przed 15 VI 1392 roku. Wówczas to na Zawkrze przybył komtur ostródzki i rozpoczął jego zajmowanie, po czym, około 13 VII, wielki mistrz krzyżacki Konrad Wallenrode w Kuczborku odebrał hołd rycerstwa ziemi zawkrzeńskiej³¹. Tutaj też,

zdanem Radocha, znajdowała się siedziba krzyżackiego prowizora³². Do tych wydarzeń nawijemy niżej.

Tak w skrócie przedstawiają się próby identyfikacji i lokalizacji Osielska oraz najstarsze dzieje Kozielska i Kuczborka. Przełom nastąpił w lutym 2017 roku za sprawą pana Tadeusza Manisty z Żuromina, członka Żuromińskiej Grupy Historycznej. Ten badacz-amator dokonał odkrycia wczesnośredniowiecznego grodziska w Kuczborku, co oznaczało również koło Kozielska, położonego na północ od tych miejscowości.

Ponieważ pora roku nie sprzyjała weryfikacji odkrycia w terenie, sięgnięto po materiał kartograficzny. Na początek sprawdzono wspomnianą wyżej informację J. Antoniewicza na mapach topograficznych sporządzonych przed II wojną światową. Okazało się, że jedyny młyn położony w okolicy Kuczborka nad Przylepnicą, noszący nazwę Kozielsk-Młyn, znajdował się na lewym brzegu tej rzeczki, na południe od pierwszej miejscowości³³. Można zatem rozważyć dwie możliwości: albo informacja uzyskana przez J. Antoniewicza była nieścisła, albo rzecz dotyczyła innego obiektu.

Następnie sięgnięto po materiał współczesny. Na tym etapie najbardziej przydatny okazał się Geoportal, zawierający zdjęcia lotnicze i odwzorowanie powierzchni gruntu w systemie numerycznego skanowania laserowego LIDAR. Na obu ujęciach, na łąkach, we wskazanym przez T. Manistę miejscu, widoczne było regularne, pierścieniowate grodzisko (Ryc. 2, 3), o kształcie prawie kolistym, położone na działkach nr 218–221, 222/1, 223, 224/1, 230/1.

Przeprowadzona na początku kwietnia 2017 r. przez archeologów i członków wspomnianej Grupy weryfikacja terenowa tego obiektu potwierdziła powyższe ustalenia (Ryc. 4)³⁴. Grodzisko położone jest na północny wschód od Kuczborka i na północny zachód od Kozielska, odpowiednio około 0,7 i 1,4 km od centrum obu miejscowości, na rozległych łąkach (nosiły one nazwę Kosiara), na prawym brzegu Przylepnicy (Szronki), prawego dopływu Mławki, będącej lewym dopływem Wkry, w odległości około 85 m od obecnego, skanalizowanego koryta ciek. Na jego umocnienia składa się zniwelowany w dużym stopniu nasyp z rowami po obu stronach.

Stan zachowania obiektu i pogoda nie pozwoliły na dokładne określenie wszystkich jego wymiarów. Tym niemniej pomiary dokonane za pomocą tachimetru wykazały, że średnica całego założenia na powierzchni gruntu wynosi około 117 m wzdłuż linii N-S i około 123 m wzdłuż linii W-E, co oznacza, że ma ono powierzchnię całkowitą około 113 arów. Majdan grodziska, nieznacznie wyniesiony ponad otaczający go teren, ma średnicę około 100 m wzdłuż linii W-E i około 96 m wzdłuż linii N-S, co daje powierzchnię około 75 arów. Szerokość umocnień osiąga około 20–23 m przy powierzchni gruntu. Jak wspomniano, tworzą je pojedynczy nasyp z rowami po obu jego stronach,

²⁶ Z nieznanых powodów Kozielsk nie został uwzględniony przez A. Borkiewicz-Celińską (1981) w *Słowniku historyczno-geograficznym województwa płockiego w średniowieczu*. Jego nazwa pojawia się wyłącznie w haśle Kuczbork (miasto) wraz z Olszewkiem i wsią Kuczbork pod 1413 rokiem, gdy wnukowie Andrzeja dokonali podziału ojcowizny (por. T. Żychliński 1888, s. 70–72). A. Boniecki (1909, s. 95) błędnie uznał wnuków Andrzeja za jego synów. Zarówno tego poświadczenia Kozielska, jak i innych nieco późniejszych, nie uwzględniła U. Bijał (2003, s. 240), odnotowując pierwsze poświadczenie jego nazwy dopiero w 1578 roku.

²⁷ D K M, s. 340 nr 48; Zastaw ten nie był nigdy wykupiony, stąd w literaturze pojawia się wiadomość o nadaniu lub wręcz kupnie przez Andrzeja Ogończyka włości kuczborskiej, por. A. Borkiewicz-Celińska 1981, s. 156–157; A. Supruniuk 1998, s. 144; K. Pacuski 2009, s. 162.

²⁸ Tura I, nr 29, jednym ze świadków był właśnie Andrzej Ogończyk.

²⁹ M. Palczewski 1994, s. 67.

³⁰ M. Radoch 1997, s. 40, 42.

³¹ *Annalista Thorunensis*, [w:] SRP, s. 180; M. Palczewski 1994, s. 67; K. Neitmann 1992, s. 19 przyp. 92; M. Radoch 1997, s. 40, 42–43; 1999, s. 67–68; por. A. Borkiewicz-Celińska 1981, s. 156 przyp. 3.

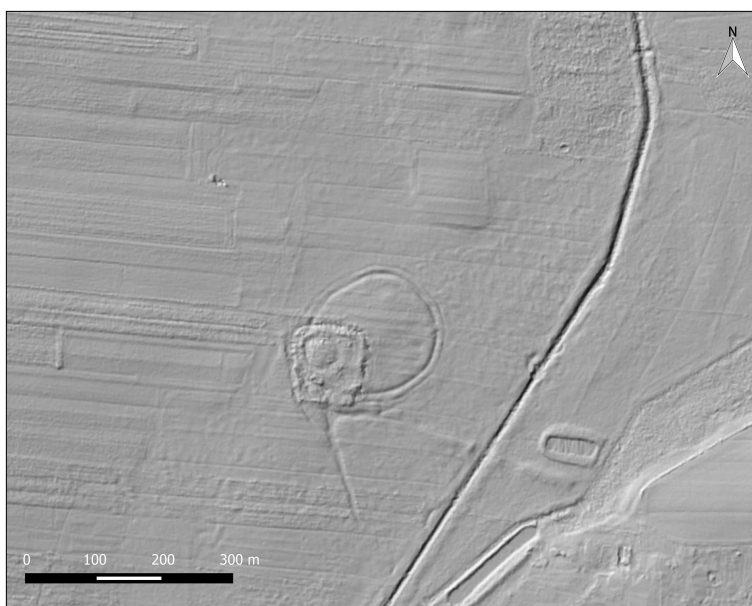
³² M. Radoch 1997, s. 43.

³³ WIG P36 S30 *Działdowo*, skala 1:100 000, 1930; por. *Karte des Westlichen Russland*, F29 *Szreńsk*, skala 1:100 000, 1897.

³⁴ Wzięli w niej udział Elżbieta Kowalczyk-Heyman, Wojciech Borkowski, Marcin Heyman, Tadeusz Manista, Sławomir Topolewski, Joanna Cichońska i Łukasz Karczmarek. Pani Joannie Cichońskiej z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie dziękuję za pomoc w zorganizowaniu weryfikacji grodziska.

Ryc. 2. Widok grodziska w K u c z b o r k u, pow. żuromiński, na zdjęciu lotniczym. Wg: <https://google.pl/maps>
Fig. 2. Aerial view of the gord at K u c z b o r k, Żuromin County. After: <https://google.pl/maps>

Ryc. 3. Lidarowy obraz grodziska w K u c z b o r k u, pow. żuromiński. Wg: www.geoportal.gov.pl
Fig. 3. LiDAR picture of the gord at K u c z b o r k, Żuromin County. After: www.geoportal.gov.pl

przy czym rów wewnętrzny jest głębszy, przez co lepiej widoczny. Ze względu na stojącą w rowach wodę nie można było określić głębokości górnej powierzchni ich wypełniska, która osiąga kilkadziesiąt centymetrów. Wszystkie elementy umocnienia są w dużym stopniu zniwelowane i miejscami nasyp słabo rysuje się na powierzchni gruntu. Zważywszy na kształt obiektu i odnalezione fragmenty naczyń glinianych, już na tym etapie rozpoznania nie ulegało wątpliwości, że był to typowy nizinny gród wczesnośredniowieczny. Równomierny

rozrzut fragmentów naczyń glinianych, kości, przepalonych odłamków kamieni i spalinizny widocznych w bardzo licznych kretowinach pozwala przypuszczać, że zasiedlona mogła być cała powierzchnia majdanu.

Południowo-zachodnia część grodziska została wykorzystana do założenia cmentarza żydowskiego³⁵ (Ryc. 3, 5). Ma on kształt czworoboku na planie zbliżonym do kwadratu i jest otoczony własnym nasypem z rowem zewnętrznym. Jego zachodni i południowy bok wychodzą nieco poza obręb grodziska. Dłuższy bok kirkutu, wzdłuż linii N-S, wynosi około 70 m, krótszy, wzdłuż linii W-E, około 66 m. Wymiary wewnętrzne to około 64 m wzdłuż linii N-S i około 45 m wzdłuż linii W-E. Daje to powierzchnię całkowitą około 46 arów i około 29 arów wnętrza. Cały cmentarz zarośnięty jest drzewami liściastymi i krzakami.

W północno-zachodnim narożniku kirkutu widoczne jest niewielkie wyniesienie, przylegające do obwałowania kirkutu i umocnień grodziska pierścieniowatego, otoczone własnym nasypem i rowem. Obejmuje ono około ¼ powierzchni cmentarza. Ma następujące wymiary: średnica całego założenia około 33 m, a wnętrza około 28 m. Oznacza to, że rów ze słabo czytelnym nasypem (?) liczy około 5 m szerokości. Powierzchnia całego założenia wynosi około 8,5 ara, a wnętrza około 6 arów. Głębokości górnej powierzchni wypełniska rowu nie udało się określić ze względu na porastające tu gęsto krzewy i duży pokład liści.

Podczas weryfikacji grodziska dostrzeżono jeszcze jeden interesujący obiekt. Jest nim rów idący od dawnego koryta Przylepnicy, po skosie, z południowego wschodu na północny zachód, łączący się z zewnętrznym rowem wału po południowej stronie grodziska. Liczy około 110 m długości. W czasie weryfikacji stała w nim woda, podobnie jak w kilku miejscach obu rowów. W chwili obecnej nie można jednoznacznie rozpoznać jego przeznaczenia. Interesujące wydaje się przypuszczenie, że doprowadzano nim wodę do zewnętrznego rowu.

Wewnątrz obwałowania grodziska, na całej dostępnej powierzchni majdanu, zalegały w kretowinach bardzo rozdrobnione, o zerodowanych powierzchniach, fragmenty wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych (Ryc. 6), w części

przepalonych. Ponadto, w wielu kretowinach widać było ułamki przepalonych kamieni i drobiny węgla drzewnych oraz fragmenty kości zwierzęcych.

³⁵ Cmentarz ten założono przed 1775 rokiem. Opisano go w wizytacji przeprowadzonej przez biskupa płockiego Michała Poniatowskiego (M. M. Grzybowski 1984, s. 224) – *Żydzi mają kierkow nad stawem, rowem otoczony, ode dworu im nadany, na którym się chowają. Żadnego prawa na to nie mają.*

Ryc. 4. Widok na umocnienia grodziska w Kuczborku, pow. żuromiński, od strony północno-zachodniej (kwiecień 2017 roku). Fot.: W. Borkowski
Fig. 4. Ramparts of the gord at Kuczbork, Żuromin County – NW view (April 2017). Photo: W. Borkowski

Ryc. 5. Widok kirkutu w Kuczborku, pow. żuromiński (kwiecień 2017 roku). Fot.: W. Borkowski
Fig. 5. Jewish cemetery in Kuczbork, Żuromin County, in April 2017. Photo: W. Borkowski

W czasie prospekcji zebrano z majdanu grodziska 62 fragmenty naczyń glinianych. Ponadto, z przyległej do grodziska od południa osady, położonej również na łąkach³⁶, pozyskano 4 fragmenty naczyń glinianych.

61 fragmentów pochodzi z naczyń wykonanych z gliny żelazistej. Mają one barwę brunatną i brunatnoszarą. Tylko jeden fragment pochodzi z naczynia wykonanego z glinki białej i ma kolor jasnoszary. Gлина, z której wykonano naczynia, była najczęściej schudzona domieszką drobno- lub średnioziarnistego piasku, niekiedy średnioziarnistego tłucznia. Wyjątkowo w przełomach widać gruboziarnisty tłuczeń. Były to w większości naczynia lepiące ręcznie i obtaczane na kole, dobrze wypalone w atmosferze utleniającej. Przełomy są jedno- lub dwubarwne.

W zbiorze wyróżniono 10 fragmentów wylewów (w tym jeden pochodzący z osady), trzy fragmenty szyjek i dwa fragmenty przydenne. Pozostałe fragmenty pochodzą z brzuśców oraz brzuśców ze skrawkami szyjek. Pozyskane fragmenty wylewów mają zewnętrzne krawędzie łagodnie zaokrąglone na ze-

wnątrz, w tym jeden z wrębem na pokrywkę. Pochodzą z naczyń o profilu esowatym. Tylko jeden fragment o krawędzi prostej rozpoznano jako część miseczki lub małego naczynia. Inny fragment wylewu, pochodzący z osady, należał do naczynia z cylindryczną szyjką.

38 fragmentów jest zdobionych ornamentem rytym, wykonanym pojedynczym rylcem i wielozębnym grzebykiem. Ma on postać płytkich i głębokich żłobków dookolnych. Tylko jeden fragment szyjki ozdobiony jest motywem bardzo słabo widocznej linii falistej, a inny ornamentem stempelkowym w postaci trójkątnych nakłuć. Na jednym fragmencie, od strony wewnętrznej, widoczne są ślady zamazywania, prawdopodobnie przy pomocy tkaniny. Dwa fragmenty noszą ślady wtórnego przepalenia, a inne ślady osmalenia. Pozyskano również jeden niezdobiony fragment pochodzący z naczynia wykonanego na kole w technice taśmowo-ślizgowej, o barwie brunatnej i drobnoziarnistej domieszce.

Zebrane fragmenty naczyń w większości mogą być wstępnie datowane na 2. połowę XII – początek XIII wieku, ale pochodzą zapewne z górnej warstwy kulturowej. Ponadto, dwa fragmenty można odnieść do późnego średniowiecza i do początku doby nowożytnej.

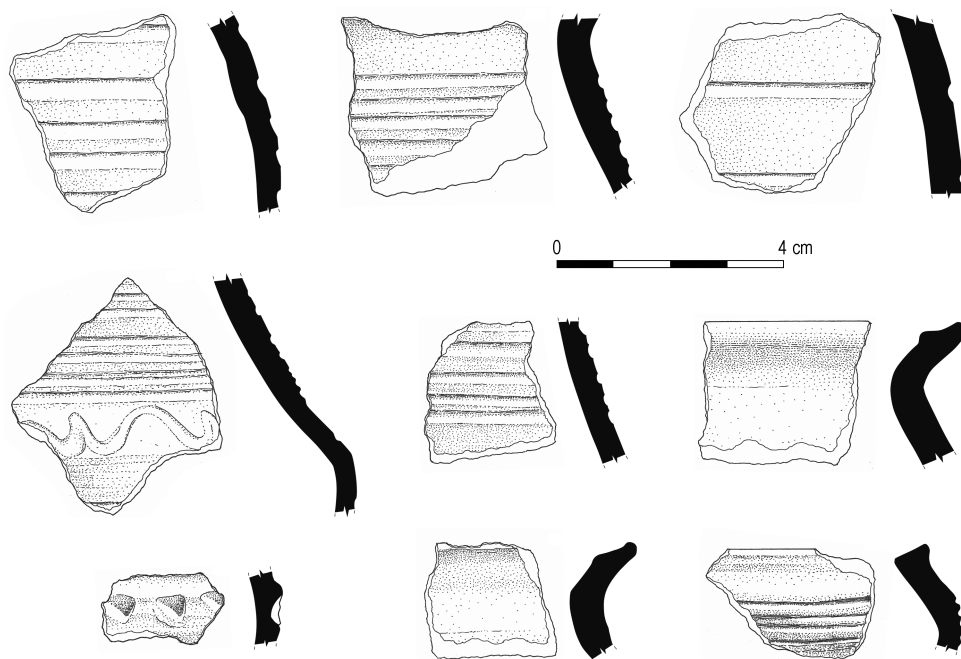
Wróćmy do najstarszego przekazu o Osielsku-Kozielsku. Wskazuje on, że tutejszy gród był centrum okręgu grodowego, tzw. starszej kasztelanii, która w nieznanym czasie upadła. Nie można wykluczyć, że funkcję tę przejął nieodległy Szreńsk. Funkcje centrum zarządu okolicznych dóbr książęcych przejął natomiast Kuczbork, nie wcześniej jednak niż w pierwszej połowie XIII w. Nie można też wykluczyć, że istnienie w bezpośrednim sąsiedztwie tej miejscowości pozostałości grodziska pierścieniowego mogło w XIV wieku dać asumpt do wzniesienia w jego obrębie tzw. gródka stożkowatego z wieżą rezydencjonalną „słupem”³⁷, którego pozostałością jest ów pagórek w obrębie kirkutu. Mógł się w nim mieścić zarząd dóbr książęcych. Nie można wykluczyć późniejszej jego metryki i powiązać z przejęciem dóbr kuczborskich przez kasztelana dobrzyńskiego Andrzeja lub któregoś z jego potomków. Wiemy bowiem, że dwóch jego wnuków, Andrzej i Ota, w 1413 roku pisało się z Kuczborka³⁸. Gdyby istotnie gródek powstał jeszcze w XIV w., to mógł tu również urzędować starosta zakonny podczas obu zastawów Zawkrza trwających do bitwy grunwaldzkiej, z przerwą w latach 1399–1407.

Warto też wspomnieć, że we wspomnianej wyżej wizytacji biskupa Michała Poniatowskiego natrafiamy na jeszcze jeden ciekawy zapis, który może pozostawać w związku z istnieniem tutejszego grodziska i pozostałości osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Oto w opisie gruntów należących do kościoła w Kuczborku, leżących w stronę Zielonej, zwanych Wezglówka, wymieniono dwa przece (czyli płosy, zagony, położone

³⁶ Z tego względu nie można było określić jej zasięgu.

³⁷ Taką właśnie nazwę nosiła wieża rycerska wzniesiona w nieodległym Sarnowie, znana z 1480 r. (AGAD, MK 9, 126v – *In Sarnowo est fortalitium, in qua domus dicta Slupp...*), który to zapis nie pozostawia żadnej wątpliwości co do tego, jak nazywano taką wieżę w XV wieku. Termin ten w tej funkcji znany był już w XIV wieku, o czym świadczy zapis z 1399 roku (K Ł I, nr 5732; por. I. Górska *et alii* 1976, s. 120–121; T. Kiersnowska 1972).

³⁸ T. Żychliński 1888, s. 71–72; K. Pacuski 2009, s. 163.

Ryc. 6. Wybrane fragmenty wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych z grodziska w K u c z b o r k u, pow. żuromiński. Rys.: M. Puszkarski
Fig. 6. Selected sherds of early Medieval pottery found in the gord at K u c z b o r k, Żuromin County. Drawing: M. Puszkarski

poprzecznie do innych). Jeden z nich położony był przy *Żalach Pogańskich, alias przy mogiłkach kamiennych pogańskich*³⁹. Nie można wykluczyć, że było to wczesnośredniowieczne cmentarzysko z grobami w obudowach kamiennych, dotąd nieodnalezione⁴⁰.

Mając na uwadze omówione fakty oraz wstępne datowanie nowo odkrytego grodziska, skłaniam się do uznania go za Osielsk. Dokładniejsze ustalenie czasu wzniesienia grodu wczesnośredniowiecznego i przypuszczalnego gródka stożkowego oraz ich upadku będzie możliwe dopiero po przeprowadzeniu badań wykopaliskowych, które należy podjąć natychmiast, ze względu na stan zachowania obiektu. W chwili obecnej najbardziej pożądane byłoby bezzwłoczne nadanie grodzisku numeru stanowiska archeologicznego, wpisanie go do rejestru stanowisk archeologicznych i wyjęcie spod uprawy rolnej, czyli objęcie nadzorem konserwatorskim. Należałoby także powtórzyć badania AZP tego obszaru.

Prof. dr hab. Elżbieta Heyman-Kowalczyk
ekowalczyk@uw.edu.pl

³⁹ M. M. Grzybowski 1984, s. 214.

⁴⁰ Nie sądzę jednak, aby to było cmentarzysko w Kuczborku, o dawnym nr. stan. 20, ale nie posiadające karty AZP na obszarze 38-57, mimo że jest wpisane do rejestru zabytków, położone w połowie drogi do wsi Przyspa, na wzgórzu Szubienica. Sądzę, że powstało ono po 1384 roku, po lokacji miasta. Było to miejsce wykonywania wyroków ławy miejskiej Kuczborka. Z miejscem tym należy powiązać inny zapis z wizytacji z 1784 roku – *Item rola blisko góry Pal zwanej Szubienica, w miejskim polu przy drodze* (do Zielonej – EKH); M. M. Grzybowski 1984, s. 214. W 2006 roku w Kuczborku badano cmentarzysko kultur przeworskiej i wielbarskiej, ale położone na południe od tej miejscowości, w stronę Nidzgóry (A. Szeła 2018).

ŹRÓDŁA

- AGAD Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie.
DKM *Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z w. XIII*, [w:] *Archiwum Komisji Historycznej*, tom IV (wyd. B. Ulanowski), Kraków 1888.
Długosz *Joannis Dlugosii Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 3–4, 1370–1405, Warszawa 1970.
Iura I *Iura Masoviae Terrestria* (oprac. J. Sawicki), tom I, Warszawa 1972.
KDW *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski*, tom IV (wyd. I. Zakrzewski), Poznań 1881.
KŁ *Księgi sądowe łączycykie od 1385 do 1419*, cz. I, *Teki A. Pawińskiego*, tom III, Warszawa 1897.
MK Metryka Koronna, AGAD.
SRP *Scriptores Rerum Prussicarum*, tom III (wyd. T. Hirsch, M. Toeppen, E. Strehlke), Leipzig 1866.
ZDP I *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, tom I (wyd. S. M. Szacherska), Warszawa 1975.

LITERATURA

- Babik, Z.
2001 *Najstarsza warstwa nazewnicza na ziemiach polskich w granicach wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny*, Kraków.
Białuński, G.
2003 *Wizna na pograniczu mazowiecko-pruskim*, [w:] K. Grądzawski (red.), *Pogranicze polsko-pruskie i krzyżackie. Materiały z konferencji naukowej, Górzno, 1–2 czerwca 2002 r.*, Włocławek-Brodnica, s. 255–276.

- Bieniak, J.
1963 *Państwo Mieclawa. Studium analityczne*, Warszawa.
1986 *Polska elita polityczna w XII wieku. (Część III B. Arbi-
trzy książąt – trudne początki)*, [w:] S. K. Kuczyński
(red.), *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór stu-
diów*, tom VII, Warszawa 1996, s. 11–44.
- Bijak, U.
2003 *Kozielsk*, [w:] K. Rymut (red.), *Nazwy miejscowe Polski.
Historia. Pochodzenie. Zmiany*, tom V (Ko–Ky), Kra-
ków, s. 240.
- Boniecki, A.
1909 *Herbarz polski*, tom XIII, Warszawa.
- Borkiewicz-Celińska, A.
1981 (oprac.) *Słownik historyczno-geograficzny województwa
płockiego w średniowieczu*, zesz. 2, Wrocław.
- Callier, E.
1888 *Uposażenie klasztoru Mogilnickiego w roku 1065tym,
odnośnie roku 1165ego*, [w:] *Szkice geograficzno-histo-
ryczne*, seria druga, Poznań, s. 133–148.
- Chudziak, W.
1994 *Wczesnośredniowieczne grodzisko w Zamczysku – mit
czy rzeczywistość*, „Komunikaty Archeologiczne” 6,
s. 41–56.
- Dulinicz, M.
1993 *Sieć grodowa Mazowsza Płockiego w XI w.*, [w:] S. Moż-
dzioch (red.), *Lokalne ośrodki władzy państwowej w XI–
XII wieku w Europie środkowo-wschodniej*, Wrocław,
s. 47–61.
1999 *Archeologia o Mazowszu w czasie powstawania państwa
polskiego. Zarys problematyki*, APolski XLIV/1–2, s. 93–
–116.
- Gaczyński, J. Z.
1983 *Dokument mogileński – studium krytyczne*, „Zapiski
Ciechanowskie” V, s. 5–43.
- Galasińska, A.
2009 *Osielsko*, [w:] K. Rymut, B. Czopek-Kopciuch (red.),
*Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmia-
ny*, tom VIII (O–Pn), Kraków, s. 174.
- Górska, I. et alii
1976 (oprac.) *Grodziska Mazowsza i Podlasia (w granicach
dawnego województwa warszawskiego)*, Wrocław.
- Grzesik, R.
1996 *Kozielsk*, [w:] A. Gąsiorowski, G. Labuda, A. Wędzki
(red.), *Słownik starożytności słowiańskich*, tom VIII/2,
Wrocław, s. 371.
- Grzybowski, M. M.
1984 (oprac.) *Materiały do dziejów ziemi płockiej. Z archi-
waliów diecezjalnych płockich XVIII w.*, tom 3: *Ziemia
zawkrzeńska*, Płock 1984.
- Helcel, A.
1865 *List otwarty do Augusta Bielowskiego o najdawniejszych
nadaniach klasztoru benedyktynów w Mogilnie*, „Biblio-
teka Ossolińskich” 6 (poczet nowy), s. 323–380.
- Jurek, T.
2000 *Dokumenty fundacyjne opactwa w Łądzie*, „Roczniki
Historyczne” LXVI, s. 7–53.
- Kiersnowska, T.
1972 „*Słupy*” rycerskie w Polsce średniowiecznej, KHKM XX/3,
s. 437–450.
- Kowalczyk, E.
1987 *Systemy obronne wałów podłużnych we wczesnym śred-
niowieczu na ziemiach polskich*, Wrocław.
1997 *Kozielsk i Żmigród – z okazji zakończenia edycji „Słow-
nika starożytności słowiańskich”*, KHKM XLV/2, s. 223–
–228.
- Kürbisówna, B.
1968 *Najstarsze dokumenty opactwa benedyktynów w Mogil-
nie (XI–XII w.)*, „Studia Źródłoznawcze” XIII, s. 27–61.
- Labuda, G.
1978 *Początki klasztoru w świetle źródeł pisanych*, [w:] *Ma-
teriały sprawozdawcze z badań zespołu pobenedyktyn-
skiego w Mogilnie*, zesz. 1, Biblioteka muzealnictwa
i ochrony zabytków B/52, Warszawa, s. 21–59.
- Lalik, T.
1967 *Organizacja grodowo-prowincjonalna w Polsce XI i po-
czątków XII wieku*, *Studia z Dziejów Osadnictwa* 5,
Wrocław, s. 5–51.
- Neitmann, K.
1992 *Die Pfandverträge des Deutschen Ordens in Preussen*,
„Zeitschrift für Ostforschung” 41/1, s. 1–67.
- Ościłowski, J.
2005 *Czy istniał wczesnośredniowieczny gród w Bielsku na
Starym Mazowszu*, KHKM LIII/2, s. 181–189.
- Pacuski, K.
2009 *Możnowładztwo i rycerstwo ziemi gostynińskiej w XIV
i XV wieku*, Warszawa.
- Palczewski, M.
1994 *Mazowsze Zachodnie wobec zakonu krzyżackiego w la-
tach 1381–1411*, [w:] S. M. Zajączkowski (red.), *Studia
z dziejów feudalizmu*, Acta Universitatis Lodzensis,
Folia Historica 50, Łódź, s. 61–76.
- Płocha, J.
1969 *Najdawniejsze dzieje opactwa benedyktynów w Mogil-
nie*, Wrocław.

Powierski, J.

1996 *Prusowie, Mazowsze i sprowadzenie krzyżaków do Polski*, tom I, Malbork.

Radoch, M.

1997 *Z dziejów stosunków mazowiecko-krzyżackich na przełomie XIV i XV wieku, część III: Jeszcze w sprawie zastawów ziemi zakonowi krzyżackiemu przez księcia płockiego Siemowita IV w latach 1882–1402*, [w:] J. Śliwiński (red.), *Mazowsze i jego sąsiedzi w XIV–XVI wieku*, Studia i Materiały Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie 126, Olsztyn, s. 27–50.

1999 *Zarys działalności polityczno-dyplomatycznej książąt mazowieckich wobec państwa krzyżackiego w Prusach w latach 1385–1407*, Studia i Materiały Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie, Historia, nr 141, Olsztyn.

Supruniuk, A.

1998 *Otoczenie księcia mazowieckiego Siemowita IV (1374–1426)*, Warszawa.

Szela, A.

2018 *Kuczbork-Osada. Nekropola z pogranicza starożytnych światów*, Światowit Suppl. series P: Prehistory and Middle Age XXI, Warszawa.

Szelągowski, A.

1909 *Najstarsze drogi z Polski na wschód w okresie bizantyńsko-arabskim*, Kraków.

Zygner, L.

2009 *Mława – miasto na pograniczu mazowiecko-krzyżackim*, [w:] R. Sajkowski, L. Zygnier (red.), *Mazowsze północne i jego sąsiedzi od średniowiecza do czasów współczesnych*, Ciechanów, s. 9–56.

Żebrowski, T.

1976 *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock.

Żychliński, T.

1888 *Złota księga szlachty polskiej*, rocz. X, Poznań.

THE GORD OF OSIELSK – SOLVING THE LAST RIDDLE OF THE SO-CALLED MOGILNO FALSIFICATION

SUMMARY

Out of the 19 Mazovian gords whose names were recorded in the so-called Mogilno Falsification from 1065 (Fig. 1), the location of only one of them – Osielsk (*Oselzch*) – remained unknown. Among the many possible locations identified with the name, the hypothesis formulated by Irena Gieysztorowa and Tadeusz Lalik, who advocated for Kozielsk, a small village situated near the border of Kuczbork, had the most supporters. However, locating a settlement which could be a remnant of the gord of Osielsk in that area proved impossible for fifty years. It was only discovered in 2017 by Tadeusz Maniśta, an amateur researcher and a member of the Żuromin Historical

Group, and then verified by the employees of the National Museum of Archaeology and the Author.

A large ring-shaped fortified settlement, with a diameter of over 100 m, surrounded by a rampart consisting of an embankment and two ditches on both sides, is located north of Kuczbork and Kozielsk (Fig. 2–4). The pottery sherds obtained from its surface (Fig. 6) should be attributed to the Early Middle Ages (second half of the 12th – the beginning of the 13th century), but the final determination of the time of construction and functioning of the gord may take place only after archaeological excavations are carried out.

Translation: Kinga Brzezińska

Bartosz Kontny

GLINIANA PISANKA-GRZECHOTKA Z WYSPY NA JEZIORZE GOLENICKO-DOBROPOLSKIM

Słowa kluczowe: *średniowiecze, pisanki, grzechotki*

Key words: *Middle Ages, clay resurrection-eggs, rattles*

Przy okazji podwodnych poszukiwań archeologicznych w Jeziorze Lubanowo w pow. gryfińskim na Pomorzu Zachodnim, prowadzonych w lipcu 2018 roku przez autora artykułu wraz z grupą pracowników, współpracowników i studentów Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, zespół odwiedził Muzeum Pojezierza Myśliborskiego w Myśliborzu. W drodze powrotnej na nieodległym Jeziorze Golenicko-Dobropolskim zaplanowano testowanie sonaru do obrazowania dna. Podczas skanowania dna sonarem w części określanej jako Jezioro Dobropolskie zaobserwowano anomalie zalkalizowaną w rejonie wyspy położonej w jego zachodniej partii. W czasie weryfikacji sygnału przez pletwonurka, który – być może z uwagi na słabą widoczność – nie stwierdził obecności obiektów o charakterze antropogenicznym, grupa pracowników i studentów przebywająca na tej wyspie stwierdziła, że na jej powierzchni zalegają bardzo duże ilości ceramiki wczesnośredniowiecznej oraz pojedyncze kości zwierzęce. Ceramiki ani kości nie zbierano, jednak jedna ze studentek – Elżbieta Łuba – natrafiła na powierzchni na zachowaną w idealnym stanie glinianą pisankę-grzechotkę, wystającą z ziemi na ok. 3 cm i skierowaną węższym wierzchołkiem ku górze. Po niezwłocznej konsultacji telefonicznej z Zachodniopomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Szczecinie zabytek zlokalizowano za pomocą urządzenia GPS¹ i zabrano, zabezpieczając przed ewentualnym zniszczeniem. Po opracowaniu przedmiot został przekazany – zgodnie z sugestią służb konserwatorskich – do Muzeum Pojezierza Myśliborskiego w Myśliborzu.

Na wspomnianej wyspie nie zidentyfikowano dotychczas żadnego stanowiska archeologicznego. Charakter występujących tu materiałów wskazuje bez wątpliwości, że mamy do czynienia z osadą wczesnośredniowieczną, najprawdopodobniej o charakterze obronnym. Wprawdzie na silnie zarośniętej

¹ Współrzędne: N 525622.247, E 144527.773.

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

ABBREVIATIONS OF PERIODICALS' AND SERIAL PUBLICATIONS' TITLES

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)
Amtl. Ber.	– „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”, (później: „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturhistorischen, archaeologischen und ethnologischen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...” oraz „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”), Danzig
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa
APS	– „Archeologia Polski Środkowoschodniej”, Lublin (wcześniej: Lublin-Chełm-Zamość)
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)
CRFB	– Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
KSIA	– Kratkie soobšeniâ Instituta arheologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva
MIA	– Materialy i issledovaniâ po arheologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemysł/Tarnobrzeg)
MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
Prahistoria ziem polskich	– <i>Prahistoria ziem polskich</i> , tom I: <i>Paleolit i mezolit</i> (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: <i>Neolit</i> (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: <i>Wczesna epoka brązu</i> (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: <i>Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego</i> (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: <i>Późny okres lateński i okres rzymski</i> (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg.
PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
RGA	– Reallexikon der Germanischen Altertumskunde: 1. ed.: J. Hoops (wyd.), tomy 1–4 (K. J. Trübner, Straßburg 1911–1919), 2. ed.: H. Jankuhn, H. Beck <i>et alii</i> (wyd.), tomy 1–35 (de Gruyter, Berlin-New York 1973–2007).
RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
RosArh.	– „Rossijskaâ arheologią” (Российская археология), Moskva
SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
SlA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
SovArh.	– „Sovetskaâ arheologią” (Советская археология), Moskva
SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
ZfE	– „Zeitschrift für Ethnologie”, Berlin
ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa

Sprzedaż / Retail:
Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa

Sprzedaż wysyłkowa / Mail order:
tel./phone: +48 22 5044 899
e-mail: wydawnictwapma@pma.pl

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2018. Wydanie I. Nakład 350 egz.
Druk i oprawa: DRUKARNIA Janusz Bieszczad, ul. Moszczenicka 2, 03-660 Warszawa